

DOI: 10.36719/AEM/2007-2019/49/35-36

Zərifə Fərhad qızı Feyzullayeva
Bakı Dövlət Universiteti
zerifefeyzullayeva@gmail.com

ELMİ JURNALİSTİKANIN YARANMA TARİXİ

Açar sözlər: *elm, jurnalistika, informasiya, elmi jurnalistika, KİV, tarix*

Key words: *science, journalism, information, scientist, article, scientific journalism, mass media, history*

Ключевые слова: *наука, журналистика, информация, научная журналистика, средства массовой информации, история*

Bir çox elm tarixçisi elmin bəşər tarixi qədər qədim olduğunu irəli sürür. Ən qədim dövrlərdən bəri insanlar ətraf mühiti müşahidə etmiş, yaşadıkları mühiti dərk etməyə çalışmış və təbiətlə qarşılıqlı münasibətdə olmuşlar. Qədim dövrlərdə insanlar yazı, kəsmə vasitələri, təkərlər, ilk əkinçilik vasitələri icad etdilər. Elm ilk dəfə nə İntibah dövründə, nə də Qərb dünyasında ortaya çıxdı. Onun kökləri ibtidai cəmiyyətlərin həyatına qayıdır. İnsanlar yaşamaq və təbiətə qarşı mübarizədə uğur qazanmaq üçün təbiət haqqında bilmək istəyirdilər. İnsanların bilmək istəyi, elmin yaranması adına atılan ilk addımlar hesab olunur. İnsanın mövcud olduğu gündən bəri kainatda baş verənləri anlamaq, onun sirlərini həll etmək, təbiəti idarə etmək və daha rahat və daha təhlükəsiz bir həyat sürmək istəyi elmin yaranmasına zəmin hazırlamışdır. Başqa sözlə, elmin tarixinin qədim dövrlərə, ibtidai əsrlərə təsadüf etdiyini söyləmək olar.

İnsanın təbiəti başa düşmək səyləri yer üzünün mövcudluğundan bəri davam edir. Bu səy bu günə qədər vacib biliklərin formalaşmasına kömək etdi. Ən erkən çağlarından bəhs edilə bilən elm keçmişdən bu günə qədər müxtəlif proseslərdən keçmişdir. Ancaq elmin kökləri sivilisasiyanın yaranmasından əvvəlki dövrlərə gedib çıxır.

Bu gün elm, düşüncə tərzimizi formalaşdırmaqla yanaşı, həyat şərtlərimizi də dəyişdirərək dünya görüşümüzdə təsir göstərir. Elmin cəmiyyətə müsbət bir şəkildə təsir etməsi üçün ilk növbədə elmi düşüncə tərzinin geniş kütlələr arasında yayılmasına ehtiyac var. Belə bir mühitdə ünsiyyətin, xüsusən də elm ünsiyyətinin əhəmiyyəti getdikcə artır.

Dünyada qəzetlər ilk çıxdıqlarından bu yana, bilərək və ya bilməyərək, səhifələrində elmi yazılara yer vermişdilər. Kütləvi informasiya vasitələrinin elm sahəsindəki maraqları əsrlər boyu sabit qalmışdır. Mühəribə texnologiyası, planetlərin kəşfi, tibb sahəsində gedən proseslər haqqında xəbərləri jurnalistlər redaktorlarına asanlıqla satmağa başladılar. Belə ki, redaktorlar bu mövzunun elmi olduğunu düşünmür, yalnız oxucunun diqqətini çəkmək üçün yenilik olduğu qənaətində idilər. XVIII, XIX və X əsrin hər hansı bir qəzetində ən geniş mənada bu gün “elm” kimi təsnif edilə bilən xəbərlərə rast gəlinirdi.

XVII əsrdə ilk dəfə elmi ictimaiyyətin geniş ictimaiyyətdən ayrılmasına başlandı. Elmi inqilabların təsiri ilə elm öz həqiqətlərini ortaya qoyan fəaliyyət növü kimi inkişaf etdi.

XVIII əsrdə elm tədricən populyarlaşmağa başladı və ictimai mühazirələr və konfranslar sayəsində mədəni həyatın və xüsusən də yüksək səviyyənin bir hissəsi oldu. XVIII əsrdə elmə olan bu maraq bir çox elmi yazıçıları üzə çıxarmışdı. Populyar elm birbaşa insan kütlələrinə yönəldildiyi üçün kütləvi informasiya vasitələri ilə sıx əlaqəli bir anlayışdır. İngiltərədə bu prosesin inkişafına nəzər yetirsək görərik ki, xarakteristikada XVIII əsrin sonlarında elm adamları elm dünyası ilə populyar dünyanın inteqrasiyası zamanı əhəmiyyətli fayda əldə edəcəklərini nəzərə alaraq elm anlayışını yaymaq istədilər. Məşhur elmi nəşrlərlə məşğul olan insanlara “elm jurnalistləri” və ya “elm yazarları” deyilir.

XIX əsrdə isə elm adamları ilə cəmiyyət arasında uçurum yaranmağa başladı. Və bu zaman elm adamlarının populyar dünyadan uzaqlaşması nəticəsində yeni yazılar yazmaq jurnalistlərin ixtiyarına keçdi. XIX əsr elmin özündə də dəyişikliklər əsri idi. Bu əsrdən bəri ilk dəfə olaraq elm adamları öz maraqlarını izləməkdən daha çox iş üstünlük verdilər və Cambridge, Paris və Harvard kimi mərkəzlərdə bu xüsusi təcrübənin təbii mühiti olaraq laboratoriyalar quruldu. Elm adamları fərdi iş mühitlərindən öyrənmək üçün daha çox ictimai laboratoriyalara köçdükcə ilk elmi icmalar qurulmağa başladı. Bu baxımdan qabaqcıl İngilis Elmin İnkişafı Birliyi (BAAS) və Elmi araşdırmalara daha güclü bir istiqamət vermək məqsədi ilə 1831-ci ildə 250 üzvü ilə quruldu.⁵

XIX əsrin sonların da isə bir çox məşhur elmi jurnalların sayı sürətlə artırdı. “Scientific American” and “Popular Science Monthly” bunlardan ən məşhuru idi. İnsanların elmlə əlaqəsinin yavaşması vurğulayır ki, ölkələrin elm və texnologiya siyasətlərini müəyyən edərkən və elmi qərarlar qəbul edərkən ictimaiyyətin fikirləri nəzərə alınmalıdır. Beləliklə, möcüzə dərmanlar, möcüzə müalicələr, problemləri dərhal həll edən

sağlamlıq və gözəllik məhsulları, insanları məlumat və informasiya əsrinə gətirən kompüter və internet məhsulları haqqında məqalələr qəzetlərdə elmi jurnalistika materialı olaraq görünməyə başladı. Bundan əlavə, jurnalistikada müəyyən formalarda məzmunun formalaşması miqdarının artması ilə elmi ünsiyyət hazırkı əlavələrə doğru irəliləyir.

Elmi jurnalistlərin sayı XX əsrin başlanğıcında bir çox ölkələrdə artdı. Elm jurnalistlərinin ölkədə xüsusi təşkilatlarının yaradılması ilə yanaşı, Dünya Elm Jurnalistləri Federasiyası kimi qlobal birliklər də yaranıb və dünya universitetlərində formal elmi jurnalistika təhsili verilməyə başladı. 7

XX əsrin 50-ci illəri insan və elm arasındakı əlaqələrin bir çox aspektində, elmin tibb, rabitə və nəqliyyat texnologiyası olaraq insan həyatına getdikcə daha çox girməyə başladığı dövrdür. 60-cı illər insanların kosmosa getdiyi, dövrü nəşrlərdə kosmik araşdırmaların tez-tez yer aldığı və elmə böyük bir heyranlığın bəsləndiyi illər idi. 70-ci illər, artan ekoloji problemlər səbəbiylə bu heyranlığın sosial qayğılarla əvəz olunduğu dövrdür. 80-ci illərdə elm və texnologiyaya həvəsli bir istiqamət var idi və texnologiya ucuzlaşdı və asanlıqla əldə edildi.

90-cı və 2000-ci illər həyatın bütün sahələrində kompüterlərin inkişafının sürətlə və geniş yayıldığı, eyni zamanda ətraf mühitlə bağlı narahatlıqların artdığı dövr idi. Gündəlik insan həyatı hədəfi olan insan, qeyd olunan dövrü meyllərdən, şəxsi maraqdan, yaşadığı problemlərdən başqa bir çox səbəbə görə elmə maraq göstərə bilər. Səbəblər fərqli olsa da, cəmiyyətin böyük təbəqələrinə maraq və gözləntilərin getdikcə artdığı bir həqiqətdir. Məşhur elmi nəşrlərin əsas məqsədi elmə dair göstərilən tələblərə cavab verməkdir. Elm savadlılığı anlayışının ortaya çıxmasından sonra elmə olan ictimai maraq artdı.

Son illərdə sosial şəbəkələr elm ünsiyyətində aktiv olmağa başladı. Müasir dövrdə informasiya kanalı olaraq internetin mövcudluğu izləyicilərin məlumat axtarmaq vərdişlərinə ciddi təsir göstərmişdir. Elm jurnalistləri, digər istifadələr arasında, əsas vasitə kimi interneti mənimsəmişdilər. Son bir araşdırmada iştirak edən respondentlər gündə orta hesabla internetdə üç saatdan çox vaxt sərf etdiklərini bildirdi. Avropanın 14 ölkəsində elm yazarları arasında sorğu jurnalistlərin BBC News və New Scientist kimi saytlara güvəndiyini aşkar etdi. Nəhayət, internet auditoriya üzvləri ilə həm elm adamları, həm də jurnalistlər arasında birbaşa rabitə xətləri açdı.

Ədəbiyyat:

1. Akoğlu. A. “Popüler bilim yayıncılığı və gökyüzü gözlem etkinlikləri” Journal of İstanbul Kültür University. 2005

2. Briggs. P “New visions for associations for the advancement of science: A case study” Sciece Communication in theory and practice. Netherlands. 2001

3. Buchi. M. “Sciece in Society: An introduction to social studies of science” London. 2004

4. Bülent G. “Popüler bilim anlayışı ve coğrafyanın popüürlüğü, bilim ve teknik dergisi örneği”. Doğu coğrafya dergisi. Türkiye. 2010

5. Çiler D. “Dünyada bilim iletişimin gelişimi ve farklı yaklaşımlar: toplum için bilimden toplumlu bilime”. Online international journal of communication studies. Türkiye. 2010

6. George J, Miller S. “The public Understanding of science”. Handbook of science communication.UK. 1998

7. Seçil U. “Bilimsel okuryazarlık: bilim iletişimi ve medyadaki bilim haberlerini doğru okumak”. Uluslararası sosyal araştırmalar dergisi. Türkiye. 2017

The history of scientific journalism

Summary

There was a great need for the spread of scientific thinking among the masses to affect the society in a positive way. In such a condition the significance of communication, especially scientific communication is gradual increasing. This article contains the history of scientific journalism, its development through the centuries. It is mentioned that it was possible to come across new that can be classified as “science” in any newspaper of the XVIII, XIX and XX century.

История возникновения научной журналистики

Резюме

Существовала острая необходимость в распространении научного мышления в массах, чтобы позитивно влиять на общество. В таких условиях значение общения, особенно научного общения, постепенно возрастает. Эта статья содержит историю научной журналистики, ее развитие на протяжении веков. Упоминается, что в любой газете XVIII, XIX и XX веков можно было встретить новое, которое можно отнести к категории “науки”.

Rəyçi: dos. V.Əliyev